

6. Coward N. Plays / N. Coward. – Vol.1. – L.: Eyre Methuen, 1979. – 358 p.
7. Frayn M. Noises Off / M. Frayn. – L.: French, 1982. – 143 p.
8. Miller A. Arthur Miller's Collected Plays / A. Miller. – Vol.2. – N. Y.: The Viking Press, 1981. – 531 p.
9. Orton J. The Complete Plays / J. Orton. – London: Eyre Methuen, 1976. – 448 p.
10. Pinter H. Plays / H. Pinter. – Vol.4. – L.: Methuen, 1981. – 296 p.
11. Poliakov S. Favorite Nights and Caught on Train / S. Poliakov. – L.: Methuen, 1982. – 106 p.
12. Wilde O. Lady Windermere's Fan / O. Wilde. – Leipzig: Bernhard Tauchnitz, 1909. – 238 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Геннадій Прокоф'єв – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва.

Наукові інтереси: риторика, прагмалінгвістика, теорія мовленнєвих актів.

УДК 811.161.2'38'42:821.161.2.09

**СТРУКТУРО-ГРАМАТИЧНА ФУНКЦІЯ ЗВЕРТАНЬ
(НА МАТЕРІАЛІ ОПОВІДАНЬ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО “БІДА БАБІ
ПАЛАЖЦІ СОЛОВ’ІСІ” ТА “БІДА БАБІ ПАРАСЦІ ГРИШИСІ”)**

Ілона РОМАНЮК (Ізмаїл, Україна)

Стаття присвячена дослідженню структурно-граматичної функції звертань в мові творів І. С. Нечуя-Левицького.

Ключові слова: мовний етикет, звертання, діалог.

Article is devoted to research of structural-grammatical function of addresses in language of texts by I. Nechuy-Levitskiy.

Keywords: speech etiquette, address, dialogue.

Звертання як синтаксична одиниця найбільш яскраво і повно реалізується у діалогічному мовленні комунікантів. Повсякденне життя - це найбільш поширена сфера їх функціонування. Через звертання у діалозі найяскравіше відображається ментальність, етикет українського народу. У реченні звертання виконують комунікативну функцію, виражають емоційно-експресивне забарвлення і відрізняються семантичною значущістю.

У структурі мовного етикету виділяють такі формули:

- 1) які сприяють встановленню контакту між мовцями (*формули звертань і вітань*);
- 2) які сприяють підтриманню контакту між мовцями (*формули вибачення, прохання, подяки тощо*);
- 3) які сприяють припиненню контакту (*формули прощання, побажання тощо*).

Серед формул ввічливості найважливішою є *звертання*.

Звертання як синтаксична категорія присутнє у будь-якому комунікативному акті. Вибір того чи іншого звертання налаштовує мовців на певний лад та спрямовує комунікацію на конфлікт чи кооперацію.

“Звертання – це слово (або сполучення слів), яке називає того, до кого або до чого звернен мовлення. Основна функція звертання – спонукати співрозмовника слухати, спонукати його до спілкування” [4: 268].

У вітчизняній мовознавчій літературі знаходимо різні твердження, погляди лінгвістів, щодо сутності звертань.

Одні лінгвісти вважають, що звертання не входять до складу речення (О.О. Шахматов, О.М. Пешковський), інші вказують на наявність граматичних зв'язків звертання з реченням, так як звертання виконує роль підмета або присудка [4: 662], [5: 70-71].

Однак, традиційно, звертання не є членами речення.

Ця суперечність поглядів походить від того, що раніше звертання вважалися похідними від вокатива, тобто від кличної форми, яка не була реченням.

У сучасних дослідженнях звертання розглядають як вокативні речення, або звертання-речення [2: 37-43]; кличні комунікати [8: 404-415]; “особлива синтаксична одиниця” [3: 377-378]; “односкладні вокативні речення” [9: 262]; “згорнуте висловлення, що має потенційну предикативність” [4: 266]; “вокативні речення-заклики” та вокативні речення з емоційною реакцією [1: 61-62].

Незважаючи на значну кількість праць, вивчення звертань було і є необхідною й актуальною темою, яка потребує подальшого висвітлення.

Метою дослідження є виявлення структурно-граматичної функції звертань в оповіданнях І. С. Нечуя-Левицького. **Мета** зумовила розв'язання таких **завдань**: 1) обґрунтувати звертання як

акту комунікації; 2) схарактеризувати особливості граматичної будови та структури звертань у мові творів письменника; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

Звертання є засобом комунікативного оформлення речення, який спрямований на те, щоб привернути увагу співбесідника, спонукати його до виконання дій, спонукати слухати, висловлювати своє ставлення до вираженої мовцем думки. Внаслідок цього здійснюється комунікативний акт, у якому мовець і адресат протиставляються один одному. Звертання як акт комунікації найвиразніше розкривається в діалогічному мовленні комунікантів.

Звертанням як актом комунікації часто визначається й ставлення мовця до співрозмовника чи якоїсь іншої особи, про яку йдеться в тексті. Звертання може виражати прихильність, докір, зневагу, воно іноді стає емоційним центром речення. Його різні форми створюють відтінки урочистості, ліричності, інтимності тощо.

Отже, зміст звертань завжди емоційно-забарвлений, оскільки в них міститься не тільки спонукальна, а й оцінна семантика. Звертання відносимо до емоційно-вольової сфери мовця й воно виконуватиме експресивну функцію.

Аналізуючи оповідання І. С. Нечуя-Левицького “Біда бабі Палажці Солов’їсі” та “Біда бабі Парасці Гришисі”, можна сказати, що звертання вдало вплетені у мовну тканину творів. Через звертання простежуються різноманітні стосунки героїв, їхні почуття, переживання, а також розкривається ментальність українського народу.

Зібраний нами матеріал свідчить, що в мові оповідань багато звертань за морфологічним вираженням є іменниками. Нормативною формою іменника в ролі звертання є кличний відмінок, наприклад: “Коли б, **мамо**, та верба на Івановій могилі всохла, та, може б, ви не плакали та не побивались так, як тепер сливе щодня плачете, - раз якось сказала Марина до свекрухи” [7: 217], “Нащо ти, **Оришко**, ото позакидала мої кури в жлукто? – гукнула баба на невістку” [6: 238], “Ото, **сину**, батько записав в духовниці, щоб наш город був сукупний, а половина поля була моя, доки й мого життя. Ори ж, **сину**, свою частку й мою, але хліб на моїй частці я зберу сама, бо то моє добро” [6: 229] тощо.

За структурою звертання можуть бути непоширені і поширені. Переважну кількість звертань у мові творів письменника становлять непоширені звертання, як-от: “Брешиш ти, **Петре!** Тут що написано про бабу Параску, то все істинно правда; а що написано про бабу Палажку, то там не все правда; тільки те правдв, що я богобояца” [6: 245], “Чом ви, **мамо**, не продаєте своїх овечок та курей? Це ж тільки зайва зїжа в дворі, - раз обізвася син” [7: 217] та ін.

Рідше, але трапляються звертання поширені узгодженими означеннями, вираженими: 1) присвійними прикметниками, наприклад: “Навіщо ти, **іродова дочко**, б’єш сироту? Сама вилезувалась на подушках до білого дня, збудила її пізно, ще й б’єш безвинну сироту. Дивись, он ти подерла на її юбочку” [6: 239], “Мовчи, **бісова паро**, бо я куплю за три карбованці рушницю, постріляюсі твої кури й тебе застрелю! – крикнув син несамовито” [6: 249]; 2) присвійними займенниками: “Не плач, **бідна моя сиротино!** Я не дам тебе на кривду та на поталу нікому. Ось прийде батько в хату, я йому розкажу, що твоя мачуха тебе зобижає, б’є, ще й плакати не дає. Ой горе тим сиротам, і тобі й мені, такий же сиротині, як і ти, - втішала баба унучку” [6: 240]. Такі звертання відбивають як позитивне, так і негативне ставлення до співрозмовника.

В одній репліці мовця можуть вживатися і кілька звертань як до однієї особи, наприклад: “**Палажко!** Це був колись чорт та вихрестивсь в люде, і ото з його стала Палажка Солов’їха. Чи чуєш, **Палажко?** Не позакадало тобі вух?” [6: 236], так і до різних осіб: “Отак наші! Доки корова була моя, то ви лупцювали її дрючком, а як стала корова ваша, то ви для неї й сорочку пошили. Дивись, **сину!** Ходить корова по дворі, неначе вже стала другою моєю невісткою. Зав’яжи ж її, **Марино**, ще й хусткою, то ця невістка буде добріша от тебе! – гукнула баба до невістки” [7: 219].

Письменник яскраво використовує звертання-речення типу: “**Батюшко!** Син і невістка не попрощались зо мною, як ішли на службу. Син чомусь тупцяв, покрутивсь по хаті та й пішов до церкви; а невістка навіть не глянула на мене та й посунула з хати надвір насуплена, мов чорна хмара. Якби вона попрощалась зо мною, я б усе простила їй і вибачила за все. Не дайте, **батюшко**, їм причастя” [7: 223]. Завдяки окличній інтонації звертання стає більш емоційним та експресивним.

Серед звертань можна виокремити різноманітні семантичні групи:

1) звертання-попередження: “А бач, **Палажко!** Ти все ласєшся зо мною, то за те й покарав тебе господь: наслав на тебе залив та накидав тобі жаб повнісінький город ще й леваду. Одже ж, побачиш! Як не держатимеш язика на віжках, то в тебе ще заплодяться жаби і на печі, і в печі, - сміялась весела та жартовлива Параска” [6: 233];

2) звертання-прохання: “**Батюшко!** Не дали ви торік причастя Параціній невістці й синові, а цього року не дайте причастя моєму синові й невістці. Параціна невістка вже стала слухняна, й син став покірливий, і в їх од того часу в хаті настала мирнота; а в моїй хаті неначе

завелось пекло, бо й син і невістка неначе песуть та смажать мене на сковорідці сливе цобожого дня” [6: 246];

3) звертання-спонування: “Балакай, **сину**, з Килиною! Балакай! Гарну та моторну невісточку матиму. Недурно ж ти аж стежку протоптав до тієї груші, - часто говорила вона своєму мазунчикові” [7: 212].

В оповіданнях письменника наявні й звертання із сакральною семантикою. У формах спілкування українців відбилися його релігійність та побожність. Дуже багато висловів українського мовленнєвого етикету ґрунтуються навколо слова *Бог*. *Бог* в уяві українців є батьком, опікуном, який оберігає та допомагає в тяжкі хвилини життя. У цих звертаннях відсутня спонукальна інтонація, але наявна комунікативна функція. Репліки персонажів відзначаються більшим емоційно-експресивним забарвленням, інтенсивністю, яке пов’язане з емоційним станом героїв. Наприклад: “*Ой господи милостивий! Візьми мою душу до себе!* – сказала Палажка й здійняла руки до неба” [6: 237], “*Ой господи! Який тепер світ настає!* – сказала Параска і вдягла стару козушину й пішла з хати, простуючи до Левадихи” [7: 216].

Отже, звертання є певною синтаксичною категорією та основою комунікативного акту. Вони привертають увагу співрозмовника, спонувають до сприйняття мовлення, містять оцінну семантику і емоційно-експресивну забарвленість. Звертання є емоційним центром в діалогічному мовленні комунікантів, вказуючи на почуття, переживання мовця та його ставлення до співрозмовника. В діалогічному мовленні персонажів звертання задають тон усьому комунікативному акту.

У подальших дослідженнях слід звернути увагу на звертання як засіб вираження категорії адресата у творах сучасних українських письменників.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К.: Наук. думка, 1992. – С.61-62.
2. Дудик П.С. Звертання-речення в сучасній українській мові / П. С. Дудик // УМЛШ. – 1971. - №5. – С.37-43.
3. Дудников А.В. Современный русский язык / А. В. Дудников. – М.: Высш. школа, 1990. – 424с.
4. Загнітко А.П. Теоретична граматики української мови / А. П. Загнітко: Синтаксис: Монографія. – Донецьк, ДонНУ, 2001. – 662 с.
5. Кучеренко І.К. Локатив як виразник функціонуючого члена речення і так зване звертання / І. К. Кучеренко // Проблеми синтаксису: Пр. міжвуз. наук. конф. з питань синтаксису. – Львів, 1963. – С.70-71.
6. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів у десяти томах. Т.8. Прозові твори / І. С. Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 228-254.
7. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів у десяти томах. Т.8. Прозові твори / І. С. Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 211-227.
8. Слинко І.І. та ін. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посібник / І.І. Слинко, Н.В. Гуйванок, М.Ф. Кобилянська. – К.: Вища шк., 1994. – 670с.
9. Шахматов А.А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – М.: Высш. школа, 1990. – 424с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Глона Романюк – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, комунікативна лінгвістика.

УДК 811.161.2'37'42:001

СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ ДИСКУРСИВНИХ СЛІВ У НАУКОВОМУ МОВЛЕННІ

Алла РОМАНЧЕНКО (Одеса, Україна)

У статті йдеться про лексичні одиниці, функція яких допомогти комунікантам у науковому спілкуванні. З'ясовано семантичні й прагматичні особливості дискурсивних слів, уживаних у лінгвістичному дискурсі, визначено типи та підтипи цих слів. Встановлено залежність ступеня функціонування їх від форми мовлення, вказано на необхідність вивчення у функціонально-семантичному аспекті.

Ключові слова: дискурсивні слова, комунікативна стратегія, регулятиви, організатори, допоміжні комунікативні одиниці, наукова комунікація, параметри.

This article deals with lexical units whose function is to help communicants in scientific communication. Semantic and pragmatic features of discursive words used on linguistic discourse are found out. Types and subtypes of these words are determined and the dependence of the degree of discursive words on form of speech is defined. The necessity of studying them is specified.

Key words: discursive words, communicative strategy, regulatives, organizers, form communication units, scientific communication, parameters.